

УДК 37(73)

Ярослав Пилинський

**МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК
ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ІМІГРАНТІВ ДО СУСПІЛЬСТВА
(ДОСВІД США)**

Оскільки мультикультуралізм передбачає підтримку і збереження багатоманітності його потрібно врівноважити іншими заходами, спрямованими на досягнення національної консолідації, такими як творення єдиного освітнього, інформаційного й культурного простору; запровадження патріотичного виховання і розвитку громадянського духу; консенсусу в мовній сфері; поширення на все суспільство соціальних та політичних цінностей, які були б визнані спільними для всіх громадян.

Ключові слова: освіта, мультикультуралізм, іммігранти.

Проблема включення іммігрантів у приймаюче суспільство, а особливо їхніх дітей, постала з різним ступенем актуальності практично перед усіма розвиненими країнами світу. Не оминула вона і сучасну Україну.

Протягом останніх років дослідженню цієї проблеми було присвячено чимало наукових розвідок. Особливо плідно її опрацьовують учені та викладачі у країнах наймасовішої імміграції таких, як США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина тощо. Її вивченню присвячено окремі статті та колективні монографії, що останніми роками почали з'являтися і в Україні. Зокрема їй присвячено дослідження «Нетрадиційні іммігранти у Києві» та «Нетрадиційні іммігранти: сім років потому», «Міграція і толерантність в Україні», участь у підготовці яких брав також автор цієї статті. Проте, слід зазначити, що, незважаючи на зрослу в світі актуальність проблеми, її стан і аналіз в Україні все ще залишається попереду.

Метою цього дослідження є спроба ознайомити науковців та зацікавлену громадськість із шляхами вирішення проблеми включення дітей іммігрантів у суспільне життя США, які безумовно досягли значних успіхів у цій галузі, причому вагому роль у цьому відіграли школи різних рівнів – від початкової до коледжів.

Їх досвід, безумовно, буде корисними для створення стратегій освіти полікультурних громад в Україні, складання освітніх планів та методик для роботи з дітьми іммігрантів. Таким чином у майбутньому в Україні буде створено власні напрацювання у цій важливій сфері, які будуть не лише враховувати досвід інших країн світу, але і досліджувати, а також плідно розвивати і пропагувати власний.

Імміграція завжди була важливим фактором політичного життя Сполучених Штатів. Адже протягом багатьох століть щороку до країни прибували десятки тисяч нових громадян, спочатку переважно із Європи, а згодом із інших континентів. І хоча нині ми входимо у друге десятиліття XXI століття тут і досі зберігаються високими темпи припливу іммігрантів, і ніщо не вказує на те, що ці процеси зазнають якихось суттєвих змін. Оскільки це явище стало буденним, увага до імміграції з боку громадськості то спадає, то зростає, проте імміграція весь час формулює фундаментальне запитання – що означає бути американцем? Чи може американська нація і надалі задовольняти свою історичну обіцянку забезпечувати добробут і стрімке кар'єрне зростання як новоприбульцям, так і їхнім нащадкам?

Зазвичай вчені обмежують свою дискусію економічним та демографічним впливом імміграції на життя країни. Проте насправді нині не викликає сумнівів те, що масова міграція досить суттєво змінює все американське суспільство і, передусім, його культуру. Тому багатьох цікавить, якими саме американцями стали ті, що іммігрували нещодавно, і якою незабаром може стати їхня Америка. Навіть ті вчені та експерти, які вважають, що імміграція корисна для подальшого розвитку американської економіки, часом висловлюють побоювання, що велика кількість, переважно небілих іммігрантів, що прибували до Сполучених Штатів, починаючи з другої половини 1960-х не зможуть стати по-справжньому асимільовані і тому створюватимуть кількісно значні етнічні меншини, які складатимуться вже із народжених у США громадян.

Відповідь на запитання, що насправді є імміграція для американського суспільства набагато менше залежить від власне іммігрантів, а більше від їхніх дітей, котрі народилися вже у США, проте зберігають певні культурні зв'язки із своїм етнічним походженням¹. Перепис населення проведений у березні 2005 року показав, що кожен шостий у групі населення між 18 та 32 роками прибув до США у віці до 12 років, чи народився у сім'ї, де один із батьків є іммігрантом, а у віковій групі до 18 років таких молодих людей уже кожний четвертий². Значною мірою саме ці люди будуть визначати в недалекому майбутньому, які групи іммігрантів стануть незабаром важливими етнічними групами у США. Таким чином, вони не лише переформатують вже усталені расові та етнічні стосунки в американському суспільстві, але також незабаром визначатимуть характер соціального, культурного і політичного життя у США.

У цих умовах саме мультикультурна освіта стала відповіддю на головний виклик формування єдиної американської нації.

¹ Klein Ana Maria. Raising Multicultural Awareness in Higher Education. – University Press of America. 2006. – P. 102.

² Див. докладніше: <http://www.census.gov/did/www/saipe/data/statecounty/data/2005.html>.

На думку сучасних учених, мультикультуралізм як освітня теорія постав як прямий наслідок імміграції, зростання масштабів якої спостерігалось на початку 1960-х років. Щоправда, великих масштабів імміграція набула ще у другій половині дев'ятнадцятого століття, але тоді переважна більшість іммігрантів приїздили із Західної Європи. Отож культурні відмінності між різними групами іммігрантів хоч були, проте не такі виразні оскільки у переважній більшості іммігранти належали до європейської культурної традиції. Однак на початок 1960-х світ уже став значно меншим, переїзди – значно дешевшими – отож до Сполучених Штатів почали прибувати представники значно більшої кількості різних груп та спільнот, аніж раніше. У багатьох політичних діячів і освітян з'явилося відчуття, що з цією новітньою розмаїтістю треба щось робити. Такий підхід, як американізація, вже не здавався успішним. Адже культурні відмінності між цими новими іммігрантами та мешканцями Сполучених Штатів були надто вже великими, аби спонукати кожен таку іммігрантську групу американізуватися.

Появі мультикультурної освіти передувала низка змін що відбулися в Америці у повоєнний час. По-перше, в 1960-ті в освітніх колах зажив широкої популярності такий підхід, як двомовна освіта. Акценту на інтенсивне вивчення англійської, як це було раніш, уже не робилося. Справді, двомовна освіта розпочиналася переважно як засіб цілковито призначений для збереження мови, але скоро переросла на роботу, покликану не лише зберегти мови багатьох народів, але й їхню культуру. Отож, у багатьох випадках коріння нинішнього мультикультуралістичного підходу можна знайти у практиці двомовної освіти. Другою зміною було те, що в 1960-ті Сполучені Штати стали вже набагато міцнішою й стабільнішою країною, аніж наприкінці дев'ятнадцятого століття. Після Громадянської війни минуло вже багато років, і страх що країна розпадеться, уже практично зійшов нанівець у американському суспільстві. Свого часу в американізації вбачалося зняття для утримання країни цілісною, але тепер, коли Сполучені Штати були вже згуртованішими, багато хто вважав, що надалі провадити політику американізації більше немає потреби. Відчуття, що Сполучені Штати тепер у безпеці, зробило загальну ситуацію сприятливішою для утвердження мультикультуралізму.

По-третє, як уже зазначалося, на 1960-ті роки рівень розмаїття серед іммігрантів суттєво зріс. Раніше головним елементом культурної адаптації для іммігрантів була мовна адаптація. Натомість іммігранти, що почали прибувати з 1960-х вже аж надто відрізнялися від своїх попередників – крім того, в культурному сенсі вони суттєво різнилися не лише від мешканців Сполучених Штатів з їхньою традиційною культурою, але й одні від одних.

Нині не викликає сумніву, що перехід до навчальної роботи в

публічних школах, ґрунтованої на засадах мультикультуралізму, являв собою неабиякий успіх. Одним з об'єктивних способів аналізу цього успіху є опитувати американських учнів про те, які історичні події та яких осіб вони найкраще знають і характеристика, яку вони дають ролі цих подій та осіб. Так, зокрема, з'ясувалося, що серед публічних промов, котрі лунали за всю американську історію, найбільш упізнавана – «У мене є мрія» Мартіна Лютера Кінга-молодшого. Виявилося також, що представники деяких найбільших етнічних груп належать до кола тих десяти історичних постатей, що їх пригадують найчастіше – як-от Герріет Табмен та Мартін Лютер Кінг-молодший. Окрім того, як це показують дослідження, відсоток підручників та посібників для американської школи, написаних представниками расових меншин є майже таким самим, як і відсоток етнічних меншин у загальній кількості американського населення³.

Принцип навчання на засадах мультикультуралізму прийняли численні суспільні кола, та все ж така освіта і далі лишається предметом суперечок. За поглядами на мультикультурну освіту людей назагал можна поділити на три категорії. До першої належать вдоволені тим, в який спосіб така освіта нині ведеться. Друга категорія – ті, що схвалюють багато які засади мультикультуралізму, та все ж хотіли б бути певними, що різновид мультикультуралізму, який застосовується на практиці, це саме той мультикультуралізм, що й потрібен. До третьої ж категорії належать ті, хто вважає, що мультикультуралізм – це взагалі не те що треба і що він є проявом політкоректності, доведеної до крайнощів.

Ті, кому мультикультуралізм до вподоби, вказують на те, що Сполучені Штати стають країною з усе розмаїтішим населенням і мусять змінювати себе із тим, аби бути здатними весь час дослухатись до численних груп з різними культурами. Деякі сучасні дослідники вважають, що в 2020 році понад 40 % у загальній кількості учнів країни складатимуть небілі діти⁴. І, аби бути готовими до цих реалій, дослідники, американської освітньої системи вважають що необхідно змінити спосіб, у який здійснюється педагогічна робота у межах навчальних курсів з різних дисциплін. Прибічники мультикультуралізму стверджують, що американським школам необхідно навчати з тієї тематики, яка має стосунок саме до тих учнів, що зараз у класі. Ледсон-Біллінгз, скажімо, називає це «культурно прив'язаною» педагогікою⁵, а Дженіва Гей веде

³ Reich Rob. Bridging Liberalism and Multiculturalism in American Education / Reich Rob. – The Univ. Chicago Press. 2002. – P. 271.

⁴ Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Хантингтон С. ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 523.

⁵ Ladson-Billings G. Teaching in dangerous times / Ladson-Billings G. // Culturally relevant approaches to teachers assessment. Journal of Negro Education. – 1998. – № 67. – Pp. 255–267.

мову про педагогіку «реагування на культуру»⁶. Аби підняти самооцінку та самоповагу в учнів тієї категорії, про яку тут мова, вчителі повинні акцентувати на досягненнях небілих людей та на їхніх культурних традиціях. До всього, такий підхід у навчанні зайвий раз нагадуватиме учневі про расове, етнічне та культурне розмаїття, що існує в Сполучених Штатах, а водночас допомагатиме зберегти материнську мову, традиції свого народу.

В нинішньому світі таке поцінування розмаїття, як у Сполучених Штатах – явище, не типове для більшості країн, підтвердження чого є сучасна ситуація в Європі, зокрема у Франції. В багатьох країнах ті, що належать до расових меншин, змушені дотримуватися окремо створених для них законів, не мають змоги піти в політику і навіть сподіватися не можуть на те, що потраплять до вищого навчального закладу. Тих, що належать до расової меншини, незрідка брутально позбавляють змоги мати житло там, де це було б до вподоби або змушують платити вищу ціну за проїзд потягом чи автобусом просто через походження чи місце народження. А народженим від змішаних шлюбів у багатьох країнах доводиться зазнавати фізичного і морального насильства, знущань тощо. Ці прояви Гікс називає «прихованим апартеїдом». В історії людства непоодинокими є випадки, коли різні етнічні групи змушені були втікати в чужі місця, полишивши дім через переслідування. А в деяких африканських країнах і досі практикується рабство для представників інших етнічних груп.

Та все ж зрозуміло, що світ нині «стає меншим». Іншими словами, все більше й більше людей різного етнічного походження взаємодіють між собою. І, у світлі таких тенденцій, аргументом на користь мультикультуралізму є те, що в питанні, яким має бути мультикультуралістичне суспільство, Сполучені Штати повинні слугувати зразком. Звісно, аби такі ідеї охопили світ, потрібен час. А поки що – зокрема, в багатьох країнах третього світу – зорієнтованість Америки на мультикультурність сприймається як загроза й занепадництво. Та все ж багато людей у світі бачать, що мультикультурність яку пропагує освітня система Сполучених Штатів повинні слугувати взірцем того, як ця політика позитивно впливає на життя усіх громадян.

Прибічники мультикультуралізму довели, що розмаїтість американського народу має постійно мати знаходити підтвердження у сфері шкільного навчання. Адже, якщо в демографічному плані країна змінилася, то навчальні плани доводиться постійно актуалізувати. Важливим аспектом у шкільному навчанні насамперед постає оволодіння мовою, яка для більшості прибульців є чужою, а її знання/незнання допомагає/шкодить досягненню успіхів у навчальному закладі, а далі – у

⁶ Gay G. Culturally responsive teaching for ethnically diverse students: Setting the stage / Gay G. // International journal for qualitative studies in Education. – 2002. – № 15. – Pp. 613–619.

можливості визначити свій життєвий шлях. Для реалізації потреби у вчителів у коледжах функціонують цілі програми.

За останні 40 років американські підручники помітно змінилися. Скажімо, тепер у багатьох з них відсоток ілюстрацій із зображенням небілих людей перевищує відсоток таких людей у суспільстві. Починаючи від 1960-х років, підручники та посібники, котрими послуговуються нинішні учителі у класі, є суттєво інакшими, аніж на початку 20-го століття. Нині знаходять певне застосування лише 16 % відсотків із загальної кількості книг, що використовувалися у більшості американських шкіл у 1907 році. При цьому не дивно, що повільніше змінюються книги з історії – адже приблизно до 1965 року частка білих у загальній кількості населення становила десь 85–90 % відсотків.

Нині, як вказує Джеймс Бенкс, у Сполучених Штатах є міста, де в багатьох школах небілі учні уже складають більшість, і до цього молодого покоління американців, його специфіки та потреб важливим є уважно прислухатись⁷. Нині не викликає суперечок що навчальні плани та програми мультикультурного спрямування необхідні для підвищення самооцінки учнів – представників расових меншин.

Деякі дослідники стверджують, що в країні й досі спостерігається доволі високий рівень расової нерівності – за рівнем прибутків, за професійною ознакою та іншими ознаками і що подолання цих проблем лежить у сфері відповідальності школи. Багато прихильників мультикультуралізму при цьому наголошують, що одним із шляхів подолання такої нерівності є підвищення впевненості учнів – представників меншин у собі та своїх силах, а також підвищення їхньої самооцінки шляхом підкреслювання досягнень небілих людей у різні історичні періоди⁸.

Природно, що причинно-наслідковий взаємозв'язок між академічною успішністю та рівнем самооцінки так і лишається предметом суперечок. З одного боку, є численні ознаки того, на що і можна було сподіватися: успішне навчання у школі підвищує самооцінку. А от що вища самооцінка приводить до вищої успішності, виглядає не таким однозначним. Однак багато прихильників мультикультуралізму стверджують саме це. Та, як би там не було, а якщо висока самооцінка навіть і не сприяє вищій успішності, то все одно не підлягає сумніву, що висока самооцінка – це позитивна психологічна риса людини, яку шкільні працівники повинні виховувати у дітях.

Низка вчителів – прихильників мультикультуралізму дотримуються переконання, що їхні заходи, ґрунтовані на політиці толерантності,

⁷ Benks J. *Educating citizens in a multicultural society* / Benks J. – New York : Teachers College Park, 1997. – P. 28.

⁸ *Race, Poverty and Social Justice* / edited by Jose Calderon. – Virginia : Stylus, 2007. – P. 262.

допоможуть викоренити бідність. Вони стверджують, що в Сполучених Штатах існує «взаємозалежність між публічною освітою та комплексами заходів соціального захисту для малозабезпечених, меншинних та маргіналізованих суспільних груп»⁹. Іншими словами, незрідка політики та освітяни вбачають в освіті передусім чергову програму соціальної підтримки, таку, яка допомагає американцям, котрі перебувають за межею бідності, піднятися над їхніми життєвими обставинами¹⁰. Вони доводять, що політики, економісти бачать «публічну освіту як компонент соціальної допомоги, спрямованої на підвищення шансів людини – реципієнта програм соціального забезпечення – на працевлаштування у сподіванні вивести її за межі існування, ґрунтованого на соціальному забезпеченні, й утримати поза цими межами надалі через її освіту»¹¹. З огляду на те, що небілі люди й донині з дещо більшою частотою виявляються реципієнтами програм соціальної допомоги, аніж білі, багато хто вбачає в мультикультуралізмі засіб, що допомагає учням із малозабезпечених меншинних прошарків піднятися над життєвими обставинами, в яких ці учні перебувають, оскільки весь час робиться акцент на цінності культурної спадщини і внеску тієї меншинної групи, до якої належить учень, у справу розвитку країни. На проблеми білих дітей із родин – реципієнтів програм соціального забезпечення – мультикультуралізм не спрямований, але прихильники натомість вбачають у ньому засіб допомоги небілим, частка яких у загальній масі реципієнтів програм соціальної допомоги складає 45 %.

На відміну від багатьох країн, приміром Східної Азії, де благо країни визначається вищою цінністю у порівнянні із благом особи, Сполучені Штати (а особливо від 1960-х) наголошують у своїй політиці передусім на благоденстві особи. Як зазначають у цьому контексті сучасні дослідники, мультикультуралізм є результатом акцентування особистих прав¹². Фактично, сутність мультикультуралізму – це прищеплення дітям поваги до індивідуальних відмінностей, толерантного і поважливого ставлення до іншого, у якого інші погляди, інша мова, інший колір шкіри.

Мультикультуралісти зазначають, що дітям загалом бракує знань про культури інших людей і що, з огляду на це, з такими інакшими культурами їх має ознайомлювати школа. Навчання на засадах мультикультуралізму характерне не лише тим, що в ньому робиться особливий акцент на вивченні власних культур небілими дітьми, але й тим, що допомагає молодим людям відкривати для себе культури одне одного. Для білих дітей, стверджують прибічники мультикультуралізму знати про інші

⁹ Race, Poverty and Social Justice / edited by Jose Calderon. – Virginia : Stylus, 2007. – P. 123.

¹⁰ Там само. – С. 156.

¹¹ Там само. – С. 158.

¹² Reich Rob. Bridging Liberalism and Multiculturalism in American Education / Reich Rob. – The Univ. Chicago Press, 2002. – P. 271.

культури, а також сприймати себе як істот, котрих формує певна культура, є особливо важливим. Оскільки це не тільки допомагає дітям розуміти одне одного, а й позбуватися духу зверхності білих – і там, де вона є реальністю, і там, де існує лиш в уяві. Тобто вживаються заходи у відповідь на переконаність представників меншинних груп, буцімто в публічних школах домінують білі.

Як показують наші власні дослідження, на індивідуальні й колективні установки найбільше впливають соціально-економічні та правові чинники, а також чинники символічного плану (колективні міфи, уявлення, стереотипи сприйняття та поведінки). Освітні заклади разом із мас-медіа є важливим засобом формування саме символічних уявлень, що відіграють неабияку роль у нашому сприйнятті іншого (індивідів, груп, їх поведінки, культури) та нашого ставлення до нього і здатності толерувати у першому наближенні, сприймати та адаптувати на наступних рівнях взаємовпливу та взаємопроникнення. Саме тому мультикультурна освіта, яка ставить стосунки між репрезентантами різних культур в центр свого функціонування, повинна передусім засновуватися на непримиренному ставленні до будь-яких проявів расизму і дискримінації, що передбачає передусім вивчення та закорінення у свідомості наших співгромадян прав людини, виховання у них громадянських чеснот, що становлять ідейну основу громадянського суспільства.

Саме тому, спираючись на розвиток розвинутих громадянських суспільств варто порекомендувати органам влади використовувати в своїй етнокультурній політиці поміркований варіант моделі інтегруючого мультикультуралізму, пристосований до потреб та умов національного та державного будівництва в Україні.

Оскільки мультикультуралізм передбачає підтримку і збереження багатоманітності, він безперечно містить у собі потенційну загрозу розколу, роз'єднанню етнонаціональних спільнот, що очевидно може спричинити зростання ксенофобії та шовінізму. Щоб уникнути цих загроз, етнічну політику, засновану на принципі мультикультуралізму, потрібно врівноважити іншими заходами, спрямованими на досягнення національної консолідації, такими як творення єдиного освітнього, інформаційного й культурного простору; запровадження патріотичного виховання і розвитку громадянського духу; досягнення консенсусу в мовній сфері; знаходження і поширення на все суспільство соціальних та політичних цінностей, які були б визнані важливими та спільними для всіх громадян¹³.

Без взаємодії освітніх установ, засобів масової комунікації, органів державної влади – центральних та місцевих, – громадських організацій та

¹³ Див. докладніше: Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України / Колодій Антоніна. – К. : Агора. – № 6. – С. 5–12.

без постійної підтримки міжнародного співтовариства і міжнародних добродійних організацій українське суспільство не зможе стати справжнім і бажаним домом ні для своїх власних громадян, ні для тих потенційних мігрантів, які мають бажання оселитися в Україні і хочуть, щоб вона стала батьківщиною для їх нащадків¹⁴, як те має місце і культивується у США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Klein Ana Maria. Raising Multicultural Awareness in Higher Education / Klein Ana Maria. – University Press of America, 2006. – P. 102.
2. Див. докладніше: <http://www.census.gov/did/www/saipe/data/statecounty/data/2005.html>.
3. Reich Rob. Bridging Liberalism and Multiculturalism in American Education / Reich Rob. – The Univ. Chicago Press, 2002. – P. 271.
4. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Хантингтон С. ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 523.
5. Ladson-Billings G. Teaching in dangerous times / Ladson-Billings G. // Culturally relevant approaches to teachers assessment. Journal of Negro Education. – 1998. – № 67. – Pp. 255–267.
6. Gay G. Culturally responsive teaching for ethnically diverse students: Setting the stage / Gay G. // International journal for qualitative studies in Education. – 2002. – № 15. – Pp. 613–619.
7. Benks J. Educating citizens in a multicultural society / Benks J. – New York : Teachers College Park, 1997. – P. 28.
8. Race, Poverty and Social Justice / edited by Jose Calderon. – Virginia : Stylus, 2007. – P. 262.
9. Reich Rob. Bridging Liberalism and Multiculturalism in American Education / Reich Rob. – The Univ. Chicago Press, 2002. – P. 271.
10. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України / Колодій Антоніна. – К. : Агора. – № 6. – С. 5–12.
11. Ничкало Н. Г. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників / Ничкало Н. Г. // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 1. – С. 4–12.

¹⁴ Див. докладніше Ничкало Н. Г. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників / Ничкало Н. Г. // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 1. – С. 4–12.
